पठतु संस्कृतम्

कोविद:

व्याकरणम्

अलङ्कारा:

अलङ्कारा:

- अलङ्क्रियते इति अलङ्कारः ।
- अलङ्कारः काव्यस्य आभूषणम् ।
- अलङ्कारः काव्यस्य रुचिं वर्धयति ।
- अलङ्कारः शब्द-प्रयोगेण, अर्थेन वा काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।
- अलङ्कारः द्विविधः अस्ति ।
- शब्दालङ्कारः & अर्थालङ्कारः ।

शब्दालङ्कार:

<u>शब्दालङ्कारः</u>

शब्द-प्रयोगेण काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- अनुप्रासः (आवृत्ति:)
  - छेकानुप्रासः (एकवारम्)
  - वृत्त्यनुप्रासः (बहुवारम्)
- यमकम् (आवृत्ति: & भिन्नार्थ:)

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार:
- रूपकालङ्कार:
- अतिशयोक्तिः
- अर्थान्तर-न्यासः
- श्लेषालङ्कार:

उपमालङ्कार:

उपमालङ्कारः

वर्णयमानस्य पदार्थस्य अन्येन पदार्थेन सादृश्यवर्णनम् ।

उपमालङ्कारे चत्वारि अङ्गानि भवन्ति ।

- उपमेयम्
- उपमानम्
- साधारणधर्मः
- उपमावाचक:

मुखं चन्द्रः इव सुन्दरम् ।

1. उपमेयम् - मुखम्
2. उपमानम् - चन्द्रः
3. साधारणधर्मः - सुन्दरता
4. उपमावाचक: - इव

उपमालङ्कार:

उपमालङ्कार: द्विध: ।

1. पूर्णोपमा - एष: बाल: सिंह: इव पराक्रमी ।
2. लुप्तोपमा - कर्णसदृश: दानशील: ।

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार: ✅
- रूपकालङ्कार:
- अतिशयोक्तिः
- अर्थान्तर-न्यासः
- श्लेषालङ्कार:

रूपकालङ्कारः

यत्र उपमान-उपमेययोः **अभेदः** वर्ण्यते तत्र रूपकालङ्कारः ।

उदाहरणम्

- अयं राजा साक्षात् परमेश्वरः ।

अत्र राजा एव परमेश्वरः (शिवः) इति उक्तम् ।

राजा परमेश्वरः - एतयोः भेदः एव नास्ति ।

- इयं मम गृहस्य लक्ष्मीः ।

पत्नी लक्ष्मी: - एतयोः भेदः एव नास्ति ।

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार: ✅
- रूपकालङ्कार: ✅
- अतिशयोक्तिः
- अर्थान्तर-न्यासः
- श्लेषालङ्कार:

अतिशयोक्तिः

यत्र उपमेयम् अनुक्त्वा उपमानेन एव वर्णनं क्रियते अतिशयोक्तिः इति उच्यते ।

उदाहरणम्

- अहो ! सिंहः आगच्छति ।

- पश्य ! नीलोत्पलद्वन्द्वम् ।

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार: ✅
- रूपकालङ्कार: ✅
- अतिशयोक्तिः ✅
- अर्थान्तर-न्यासः
- श्लेषालङ्कार:

अर्थान्तरन्यासः

यत्र काचित् सामान्यनीतिः उच्यते, तस्याः विशेष-उदाहरणं च दीयते, तत्र अर्थान्तरन्यासः अलङ्कारः भवति ।

- हनूमान् अब्धिम् अतरत् दुष्करं किं महात्मनाम् ।

हनूमान् अब्धिम् अतरत् – नीतेः उदाहरणम्
दुष्करं किं महात्मनाम् – सामान्यनीतिः

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार: ✅
- रूपकालङ्कार: ✅
- अतिशयोक्तिः ✅
- अर्थान्तर-न्यासः ✅
- श्लेषालङ्कार:

श्लेषालङ्कारः

यत्र एकेन वाक्येन अनेके अर्थाः भासन्ते, तत्र श्लेषालङ्कारः ।

- माघे मेघे गतं वयः ।

माघः = माघमासः, माघकाव्यम् (शिशुपालवधम्)

मेघः = जलदः, मेघदूतकाव्यम्

वयः = पक्षी, आयुः

अर्थालङ्कारा:

<u>अर्थालङ्कारः</u>

अर्थेन काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयति ।

- उपमालङ्कार: ✅
- रूपकालङ्कार: ✅
- अतिशयोक्तिः ✅
- अर्थान्तर-न्यासः ✅
- श्लेषालङ्कार: ✅

अर्थालङ्कारा:

- मन्दमन्दहसिताननाम्बुजम् ।
- व्याघ्रं मा कोपय ।
- गृहं प्रासाद: इव विशालम् अस्ति ।
- अगस्त्य: समुद्रम् अपिबत् । किम् असाध्यं महात्मानाम् ? ।
- महेश्वरं तमाश्रये परात्परं निरन्तरम् ।
- अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।
- तस्याः नेत्रे कमलदलसदृशे ।
- अहं देवस्य पादाम्बुजं नमामि ।
- राजा मृदुलै: करै: जनानां हृदयं हरति ।

अभ्यास:

आवरणे दत्तानां धातूनां यथोचितं णिजन्तं रूपं लिखत |

१) शिक्षक: पाठयित्वा (पठ्) प्रश्नान् पृच्छति।

२) त्वं मुखं दर्शय (दृश्) इति यशोदा अवदत्।

३) अग्रजः मां शालां गमयितुं (गम्) सिद्धः ।

४)माता गृहपाठं ह्य: ज्ञापितवती। (ज्ञा)

५) राधे ! पुत्रम् अश्वोपरि मा उपवेशयतु।(उपविश्)

६) पितामहः श्व: मन्दिरे प्रसादं दापयिष्यति। (दा)

अभ्यास:

वाक्यानि सावधानं पठत। यथोचितं सन्नन्तपदं / विग्रहवाक्यं लिखत।

१) कंस: कृष्णं जिघांसति स्म। हन्तुम् इच्छति

२) देवं द्रष्टुम् इच्छया स: धावितवान्। दिदृक्षया

३) विजेतुमिच्छा सर्वेषाम् अस्ति एव। विजिगीषा

४) त्वं किमर्थं सदा स्वप्तुमिच्छसि ?। सुषुप्ससि

५) दुर्योधन: राजा भवितुमिच्छु: । बुभूषुः

६) जिज्ञासव: उत्सुका: भवेयु: । ज्ञातुम् इच्छवः